

УДК 342.95 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.66>

Коваль М.П.

кандидат юридичних наук,
суддяП'ятого апеляційного адміністративного суду
ORCID 0009-0005-4781-643

СТАН АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА У СУЧАСНИХ ДЕРЖАВАХ

Постановка проблеми: Адміністративне судочинство як складова системи правосуддя відіграє ключову роль у забезпеченні верховенства права, захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у відносинах із суб'єктами владних повноважень. Його інституціоналізація є відповіддю на потребу обмеження дискреції державної влади та надання ефективного інструменту для юридичного контролю за її рішеннями, діями чи бездіяльністю. Сучасний стан адміністративного судочинства визначається широким колом факторів, серед яких домінують еволюція адміністративного права, динаміка правозастосовної практики, розвиток інституційної спроможності судів, а також трансформаційні процеси у сфері публічного управління. У демократичних державах адміністративне судочинство є важливим індикатором зрілості правової системи та ефективності механізмів захисту особи від потенційного зловживання владою.

Мета і завдання статті полягає в тому щоб проаналізувати стан адміністративного судочинства у сучасних державах та запропонувати найбільш вдалі для застосування в Україні.

Огляд останніх досліджень. До проблем в сфері правосуддя звертали увагу вчені, а саме: В. Авер'янов, Т. Аріфходжаєва, Н. Армаш, О. Бандурка, В. Бачинін, О. Безпалова, Ю. Битяк, М. Білуха, В. Богуцький, В. Бойко, А. Борко, І. Бородін, Т. Буда, В. Бринцев, В. Галуцько, О. Гетьманець, І. Голосніченко, І. Городецька, В. Городовенко, Ю. Гридасов, І. Гриценко, С. Гусарєв, Е. Демський, П. Діхтієвський, М. Зайчук, А. Замрига, В. Заросило,

Є. Захаров, Р. Ігонін, В. Коваль, Л. Коваль, В. Ковальчук, Т. Коломоєць, А. Комзюк, О. Кондратьєв, В. Копейчиков, В. Кривенко, М. Кравчук, О. Крушельницька, О. Кузьменко, Р. Кузьмін, Р. Куйбіда, Є. Курінний, В. Курило, В. Куценко, О. Лагода, В. Мартиненко, В. Матвійчук, Т. Мацелик, Р. Мельник, С. Мочерний, І. Надольний, І. Назаров, С. Обрусна, О. Овсяннікова, О. Овчаренко, О. Петришин, В. Петрук, М. Пилипчук, А. Подоляка, С. Прилуцький, Д. Притика, А. Пухтецька, В. Сердюк, М. Смокович, Л. Сопільник, С. Стеценко, В. Стецюра, Н. Чернишова, В. Шаповал, В. Шкарупа та інші. Незважаючи на те, що науковці вже звертали увагу на проблеми в цій сфері, однак судова системи України потребує додаткового аналізу та уточнення в контексті викликів сьогодення.

Актуальність дослідження. Актуальність теми обумовлена, насамперед, глобальними тенденціями у сфері адміністративної юстиції, зокрема розширенням предметної юрисдикції адміністративних судів, запровадженням нових процедур розгляду справ, цифровізацією процесів правосуддя та гармонізацією національного законодавства із європейськими стандартами. Тема набуває особливої актуальності для країн з перехідною економікою та держав, що перебувають у стані реформ, адже ефективне адміністративне судочинство є необхідною умовою правової держави, дієвим інструментом контролю за публічною адміністрацією та ключовим фактором довіри громадян до системи правосуддя в цілому.

Зокрема, в умовах правової реформи, що триває в Україні, ключовим завданням є забезпечення ефективності адміністративного судочинства відповідно до вимог статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом [1]. Зокрема, стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у поєднанні з практикою Європейського суду з прав людини вимагає від держав-учасниць забезпечення незалежності судової гілки влади, справедливого розгляду справ у розумний строк, забезпечення права на захист та рівності сторін, що підтверджується рішеннями у справах «Руїз Торіха проти Іспанії» [2], «Кресс проти Франції» [3], «Садак та інші проти Туреччини» [4] та багатьох інших.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [5] та Кодекс адміністративного судочинства України [6], прийнятий у редакції 2005 року зі змінами, стали фундаментом для формування автономної гілки адміністративної юстиції, яка діє на засадах верховенства права, пропорційності, відкритості, змагальності та рівності сторін. Адміністративне судочинство було інституційно закріплене з прийняттям Кодексу адміністративного судочинства України, який, відповідно до частини першої статті 2 [6], визначає основне завдання адміністративного судочинства як захист прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин. Показовими є справи, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства, де суб'єктами виступають органи державної влади, органи місцевого самоврядування, посадові особи, а позивачами – громадяни, підприємства, установи та організації, що захищають свої інтереси від протиправних рішень, дій чи бездіяльності. У цьому контексті ключовою є роль Верховного Суду як суду касаційної інстанції, який формує єдину правозастосовну практику, роз'яснює окремі правові позиції та забезпе-

чує узгодженість судових рішень у сфері адміністративного права. Так, наприклад, в ухвалі Великої Палати Верховного Суду від 5 квітня 2021 року у справі № 9901/27/21 [7] було підкреслено, що будь-яке рішення органу публічної влади має відповідати принципу пропорційності, а обмеження прав особи можливе лише за умов дотримання вимог законності, необхідності та справедливого балансу між інтересами особи та інтересами суспільства.

У сучасних умовах суттєвого значення набуває питання забезпечення доступу до правосуддя в адміністративних справах, що стосується не лише наявності процесуальних механізмів захисту, а й здатності судової системи оперативно, неупереджено та якісно здійснювати розгляд таких спорів. Не менш важливим аспектом є також адаптація адміністративного судочинства до нових викликів, зокрема таких як пандемії, збройні конфлікти, економічні кризи, що зумовлює потребу в інституційній гнучкості, нормативній стабільності та збереженні балансу між публічними інтересами та індивідуальними правами.

Разом з тим, незважаючи на формальну побудову ефективної системи адміністративного судочинства, у низці держав, зокрема й в Україні, зберігаються суттєві проблеми, серед яких можна виокремити перевантаженість судів, тривалі строки розгляду справ, недостатню кількість спеціалізованих суддів, нестабільність судової практики та політичний тиск на судову гілку влади.

Окремої уваги заслуговує виклик, пов'язаний із цифровізацією адміністративного судочинства, яка, з одного боку, покликана спростити доступ до правосуддя, а з іншого – вимагає значних фінансових, технічних та організаційних ресурсів, що далеко не всі держави спроможні оперативно забезпечити. Наприклад, в Україні поступово впроваджується Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система відповідно до вимог Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кодексу адміністративного судочинства.

чинства та Наказу Державна судова адміністрація України від 26.10.2021 № 362 «Про приведення у відповідність із діючим законодавством нормативно-правових актів ДСА України» [8], що відкриває перспективи для електронного правосуддя, проте на практиці повна інтеграція цієї системи залишається на початковому етапі реалізації. Особливу увагу звернуто на систему EasyCon, яка забезпечує проведення судових засідань в режимі відеоконференцз'язку [9].

Таким чином, підсумовуючи, можна зробити висновок, що адміністративне судочинство є необхідним елементом побудови правової держави, що забезпечує ефективний баланс між владними повноваженнями та правами громадян, сприяє зміцненню довіри до держави та утвердженню принципу відповідальності влади перед суспільством, а його подальший розвиток має ґрунтуватися на удосконаленні процесуального законодавства, забезпеченні інституційної незалежності судів, підвищенні кваліфікації суддів та широкому впровадженні цифрових технологій, що, у свою чергу, забезпечить належний рівень захисту прав і свобод людини в адміністративно-правових відносинах у відповідності до міжнародних стандартів та національних конституційних принципів. Аналіз стану адміністративного судочинства

у сучасних державах дає змогу виокремити універсальні тенденції, визначити національні особливості, а також напрацювати рекомендації для удосконалення правозастосовної практики в умовах реформування системи публічного управління.

Висновок . Отже, стан адміністративного судочинства у сучасних державах є відображенням рівня правової культури, ефективності функціонування інститутів публічної влади та спроможності держави забезпечити реальний механізм захисту прав особи у відносинах із владою. Адміністративне судочинство, що виникло як протипага потенційним зловживанням державних органів, сьогодні трансформувалося у складну, багаторівневу систему, яка покликана забезпечити не лише формальну законність, а й фактичну справедливість управлінських рішень. Практика застосування норм адміністративного процесуального законодавства свідчить про те, що в багатьох країнах світу адміністративні суди стають провідним інструментом юридичного контролю над публічною адміністрацією, а такі принципи як доступність правосуддя, оперативність розгляду справ, неупередженість суддів та обов'язковість судових рішень виступають основоположними характеристиками ефективної адміністративної юстиції.

Анотація

В статті проаналізовано стан адміністративного судочинства у сучасних державах. Адміністративне судочинство як складова системи правосуддя відіграє ключову роль у забезпеченні верховенства права, захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у відносинах із суб'єктами владних повноважень. Його інституціоналізація є відповіддю на потребу обмеження дискреції державної влади та надання ефективного інструменту для юридичного контролю за її рішеннями, діями чи бездіяльністю. Сучасний стан адміністративного судочинства визначається широким колом факторів, серед яких домінують еволюція адміністративного права, динаміка правозастосовної практики, розвиток інституційної спроможності судів, а також трансформаційні процеси у сфері публічного управління. У демократичних державах адміністративне судочинство є важливим індикатором зрілості правової системи та ефективності механізмів захисту особи від потенційного зловживання владою.

Визначено, що в сучасних умовах суттєвого значення набуває питання забезпечення доступу до правосуддя в адміністративних справах, що стосується не лише наявності процесуальних механізмів захисту, а й здатності судової системи оперативно, неупереджено та якісно здійснювати розгляд таких спорів. Не менш важливим аспектом є також адаптація адміністратив-

ного судочинства до нових викликів, зокрема таких як пандемії, збройні конфлікти, економічні кризи, що зумовлює потребу в інституційній гнучкості, нормативній стабільності та збереженні балансу між публічними інтересами та індивідуальними правами.

Зроблено висновок, що стан адміністративного судочинства у сучасних державах є відображенням рівня правової культури, ефективності функціонування інститутів публічної влади та спроможності держави забезпечити реальний механізм захисту прав особи у відносинах із владою. Адміністративне судочинство, що виникло як протипага потенційним зловживанням державних органів, сьогодні трансформувалося у складну, багаторівневу систему, яка покликана забезпечити не лише формальну законність, а й фактичну справедливість управлінських рішень.

Ключові слова: правосуддя, суди, публічне адміністрування, суддя, адміністративне право, адміністративне судочинство.

Koval M.P. The state of administrative judiciary in modern states

Summary

The article analyzes the state of administrative justice in modern states. Administrative justice, as a component of the justice system, plays a key role in ensuring the rule of law, protecting the rights, freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities in relations with government officials. Its institutionalization is a response to the need to limit the discretion of state authorities and provide an effective tool for legal control over their decisions, actions or inactions. The current state of administrative justice is determined by a wide range of factors, among which the evolution of administrative law, the dynamics of law enforcement practice, the development of the institutional capacity of courts, as well as transformational processes in the field of public administration dominate. In democratic states, administrative justice is an important indicator of the maturity of the legal system and the effectiveness of mechanisms to protect individuals from potential abuse of power.

It has been determined that in modern conditions, the issue of ensuring access to justice in administrative cases is of significant importance, which concerns not only the availability of procedural protection mechanisms, but also the ability of the judicial system to promptly, impartially and qualitatively consider such disputes. An equally important aspect is the adaptation of administrative justice to new challenges, in particular pandemics, armed conflicts, and economic crises, which necessitates the need for institutional flexibility, regulatory stability, and maintaining a balance between public interests and individual rights.

It is concluded that the state of administrative justice in modern states reflects the level of legal culture, the effectiveness of the functioning of public authorities, and the ability of the state to provide a real mechanism for protecting individual rights in relations with the authorities. Administrative justice, which arose as a counterweight to potential abuses by state bodies, has today transformed into a complex, multi-level system designed to ensure not only the formal legality, but also the actual fairness of administrative decisions.

Key words: justice, courts, public administration, judge, administrative law, administrative justice.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Рада Європи Європейський суд з прав людини. рішення. Рішення у справі «Гарсія Руїз проти Іспанії» від 21.01.1999. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_360#Text
3. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі «Крес проти Франції» від 7 червня 2001 року. URL. https://ips.ligazakon.net/document/SO2483?ed=2001_06_07

4. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі «Садак та інші проти Туреччини» від 11.06.2002. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_169#Text
5. Про судоустрій і статус суддів. Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
6. Кодекс адміністративного судочинства України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
7. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 5 квітня 2021 року у справі № 9901/27/21. URL. <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=96112725&red=100003718ee99ab7e994c88770bd96ab0d5aae&d=5>
8. Про приведення у відповідність із діючим законодавством нормативно-правових актів ДСА України. Наказ Державної судової адміністрації України від 26.10.2021 № 362. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0362750-21#Text>
9. Не лише EasyCon: затверджено новий порядок участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції. URL. https://jurliga.ligazakon.net/news/194784_ne-lishe-easycon-zatverdzheno-noviy-poryadok-uchast-v-sudovomu-zasdann-v-rezhim-vdeokonferents